Hoe gebruik je

Verkleinwoorden in het Nederlands

Lijntje Pronk

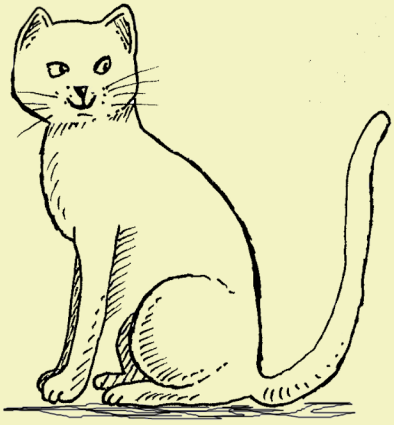

Ik ben dol op muisjes...

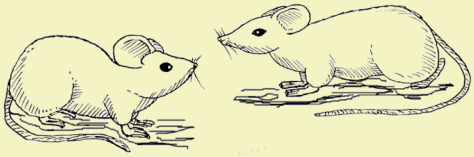

Hij bedoelt gestampte muisjes.

NT2-Bibliotheek

Wilt u uw Nederlands verder verbeteren?

Deze boeken helpen u daarbij:

Speaking Dutch like a Native: A Quick Guide to Colloquial Dutch

Hoe gebruik je getallen in het Nederlands – NT2-Bibliotheek deel 2

Hoe gebruik je 'er' in het Nederlands – NT2-Bibliotheek deel 4

Hoe gebruik je de modale partikels in het Nederlands: nou, toch, maar, eens, even, soms en misschien – NT2-Bibliotheek deel 5

Copyright © 2021 Lijntje Pronk
Illustraties door de auteur.
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opname of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave wettelijk is toegestaan, dient men daarvoor de wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht.

ISBN 978-90-820899-4-3
NUR Codes 110, 113, 623
Ook verkrijgbaar als e-boek
NT2-Bibliotheek deel 3

Taalbureau TXT
www.taalbureautxt.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding 9
2. De basisvorm en de verkleinvorm 11
2.1 Klein, kort, dun, zwak, jong 11
2.2 Met 'klein' 12
2.3 Fijn, schattig en elegant 12
2.4 Niet zo erg 13
2.5 Negatief 15
2.6 Ironisch 15
2.7 Toon van de zin verandert 15
2.8 Ongeveer 17
3. Verkleinvorm met een andere betekenis dan de basisvorm 18
3.1 Telbaar 18
3.2 Nieuwe, specifieke betekenis 19
3.3 Namen 23
4. De verkleinvorm zonder basisvorm 25
4.1 In de keuken 26
4.2 Flora en fauna 27
4.3 Basisvorm bestaat niet meer 29
5. Verkleinvorm van een zelfstandig naamwoord 31
5.1 Verkleinwoorden op -je 31
5.1.1 Woorden met een onregelmatig meervoud 32
5.1.2 Uitspraak 33
5.2 Verkleinwoorden op -tje 33
5.2.1 Na l, n, r en w 33
5.2.2 Na een klinker 34
5.2.3 Uitspraak 35
5.3 Verkleinwoorden op -etje 35
5.4 Verkleinwoorden op -pje 37

5.5 Verkleinwoorden op -kje 38
5.6 Meer dan één verkleinvorm 38
5.7 Verkleinwoorden op -ie 39
6. Verkleinvorm van bijvoeglijke naamwoorden 40
6.1 Verkleinvormen op -ie 42
6.2 Bijvoeglijke naamwoorden op -jes, -tjes of -pjes 42
7. Verkleinvorm van getallen 43
7.1 Geld 43
7.2 Cijfers op school 43
7.3 Eentje 43
7.4 Met z'n tweetjes 44
8. Verkleinvorm van werkwoorden 46
8.1 Stam met -je of -tje 46
8.2 Stam met -ertje 47
9. Verkleinvorm van voornaamwoorden 48
10. Verkleinvormen van bijwoorden 49
10.1 Het bijwoord wordt een zelfstandig naamwoord 49
10.2 Het bijwoord blijft een bijwoord 50
10.3 Verkleinvormen op -jes, -pjes en -tjes 51
10.4 Uitdrukkingen en idioom 53
11. Samenstellingen met een verkleinvorm 54
12. Uitdrukkingen 56
Grammaticale en fonetische termen 61
Fonetische tekens 62
Bibliografie 63
Register 65

1. Inleiding

In het Nederlands worden heel veel verkleinwoorden gebruikt. Je herkent ze meestal aan het achtervoegsel -je. Zoals iedereen wel weet, gebruik je verkleinwoorden als je wilt zeggen dat een object **kleiner** is dan je zou verwachten: bij bijvoorbeeld het woord 'potlood' denk je aan een potlood dat tenminste tien centimeter lang is; als het potlood nog maar bijvoorbeeld zeven centimeter lang is, noem je het een 'potloodje'. Naast de basisvorm 'potlood' is er het verkleinwoord 'potloodje' dat je gebruikt als het potlood klein is.

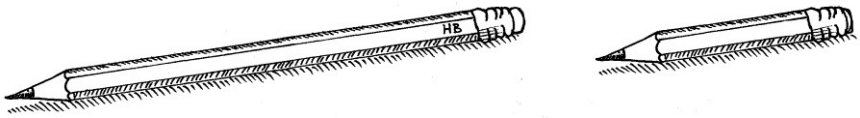

Een potlood en een potloodje

Maar dit is niet de enige manier waarop verkleinwoorden worden gebruikt. De verkleinvorm gebruik je niet alleen als je wilt zeggen dat het voorwerp – of de persoon of het dier – klein is. De verkleinvorm kan ook **associaties oproepen die niets met groot of klein te maken hebben**. De woorden 'zon' en 'zonnetje' verwijzen bijvoorbeeld allebei naar dezelfde zon. Een 'zonnetje' is niet kleiner dan de 'zon'. Toch heeft de verkleinvorm een andere betekenis — of eigenlijk roept hij andere associaties op — dan de basisvorm. Als je besluit om de verkleinvorm in plaats van de basisvorm te gebruiken, verander je het beeld of het gevoel dat het woord oproept. Hoe dit werkt, lees je in hoofdstuk 2.

Naast deze categorie verkleinwoorden, die naar hetzelfde voorwerp verwijzen als de basisvorm, zijn er ook verkleinwoorden die **naar iets anders verwijzen dan hun basisvorm**. De verkleinvorm heeft dan een andere betekenis gekregen, of wordt op een andere manier gebruikt dan de basisvorm. Een 'oortje' is bijvoorbeeld meestal niet een klein oor,

en een ‘bloemetje’ is meestal niet een kleine bloem. In hoofdstuk 3 lees je hoe de betekenis van verkleinwoorden en hun basisvorm kan verschillen.

Er zijn ook verkleinwoorden die helemaal **geen basisvorm hebben**. De woorden ‘meisje’ en ‘beetje’ gebruik je bijvoorbeeld altijd in de verkleinvorm. Een basisvorm is er niet. Ook woorden voor voorwerpen die van nature klein zijn, gebruik je vaak alleen in de verkleinvorm, zoals ‘ijsblokje’ en ‘kikkervisje’. Hoofdstuk 4 gaat over verkleinwoorden die geen basisvorm hebben.

De meeste verkleinwoorden maak je van zelfstandige naamwoorden. Hoe dit gaat en of je bijvoorbeeld het achtervoegsel -je of -pje moet gebruiken, lees je in hoofdstuk 5. Sommige werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en getallen hebben ook verkleinvormen. Hoe je die maakt en hoe je ze gebruikt, lees je in hoofdstuk 6 tot en met 11. Een korte lijst met uitdrukkingen waarin verkleinwoorden gebruikt worden, vind je in hoofdstuk 12.

3. Verkleinvorm met een andere betekenis dan de basisvorm

De verkleinwoorden in het vorige hoofdstuk worden op dezelfde manier gebruikt als de basisvormen, maar roepen andere associaties op. Er zijn ook verkleinwoorden die op een andere manier gebruikt worden dan hun basisvorm.

3.1 Telbaar

Verkleinwoorden gebruik je vaak om van niet-telbare woorden (papier, ijs, chocola) een telbaar woord te maken (een papiertje, een ijsje, een chocolaatje).

Veel van deze niet-telbare woorden verwijzen naar eten en drinken. De verkleinvorm van deze woorden betekent vaak 'één portie van het eten/drinken'.

> 'Wil je een speculaasje?' 'Ja graag, ik ben dol op speculaas.'
>
> 'Wil je een dropje?' 'Nee, dank je, ik houd niet zo van drop.'
>
> 'Houd je van bier?' 'Ja, ik drink 's avonds graag een biertje.'
>
> Wil je een snoepje? Of houd je niet van snoep?
>
> Hij bestelde een wijntje en een watertje.

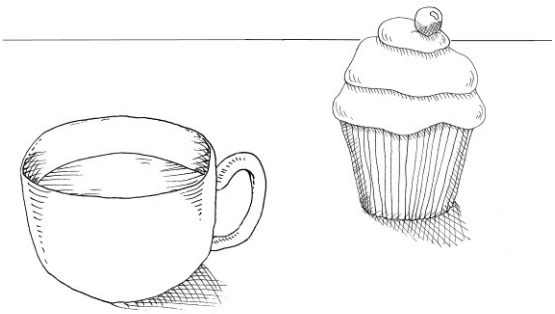

Een kopje koffie en een cakeje

Soms is de betekenis van de verkleinvorm een specifieke vorm van het eten of drinken:

> Op tafel stond een bakje met zoutjes. (= zoute koekjes)
>
> Hij kocht een croissantje en een wit broodje. (= klein rond broodje)

Niet-telbare woorden met een telbare verkleinvorm verwijzen vaak naar eten of drinken, maar niet altijd:

> Ze versierden hun zandkasteel met schelpen en houtjes.
>
> Vroeger schreef je met krijt op het schoolbord maar nu schrijft bijna niemand meer met een krijtje.
>
> Hij luistert graag naar muziek en zet 's avonds altijd een muziekje op.
>
> Daar ligt een stapel papier. Wil je mij een papiertje aangeven?
>
> 'Wil je een vel op A4-formaat?' 'Ja, een A4'tje is prima.'
>
> 'Heb je mijn pdf-bestand ontvangen?' 'Ja hoor, ik heb je pdf'je ontvangen.'
>
> Wil je mijn mp4'tje omzetten in een gifje?
>
> Op de lens van mijn camera zit een vuiltje.
>
> De postbode heeft een stapel post met een elastiekje erom.
>
> In dit zakje zaad zitten twintig zaadjes.
>
> 'Was je handen met zeep.' 'Wil je mij dan het zeepje aangeven?'

Niet alle niet-telbare woorden hebben een verkleinvorm. Er bestaat geen regel die bepaalt welke niet-telbare woorden wel, en welke geen verkleinvorm hebben. Het woord 'melkje' bestaat in Nederland bijvoorbeeld niet en ook bijvoorbeeld 'zandje' of 'goudje' worden eigenlijk niet gebruikt.

3.2 Nieuwe, specifieke betekenis

Soms heeft de verkleinvorm een andere betekenis dan de basisvorm. Vaak is deze betekenis specifieker dan de basisvorm. Je gebruikt veel van deze verkleinvormen vooral in informeel Nederlands.

4. De verkleinvorm zonder basisvorm

Sommige woorden komen alleen in de verkleinvorm voor. Deze woorden hebben geen basisvorm zonder -je. Het zijn **vaak samenstellingen**. Samenstellingen bestaan uit twee woorden. Als de samenstelling (bijvoorbeeld 'nachtkastje') verwijst naar iets wat kleiner is dan de basisvorm van het tweede woord ('kast'), gebruik je meestal de verkleinvorm.

Een waxinelichtje

De thee blijft warm op een houder met een waxinelichtje erin.

De zeep ligt in het zeepbakje.

Ze stonden in het bushokje op de bus te wachten.

Zij houdt erg van worstenbroodjes. (zie ook paragraaf 3.1)

In elk emailadres zit een apenstaartje.

In je bloed zitten bloedplaatjes en ook witte en rode bloedlichaampjes.

Kun je ziek worden als je asbestdeeltjes inademt?

Alle vingers hebben drie kootjes, behalve de duim.

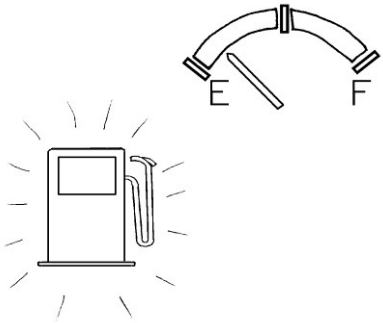

Een benzinelampje

4.1 In de keuken

Veel woorden voor eten en drinken gebruik je in de verkleinvorm. Ze hebben vaak geen basisvorm zonder -je. Het woord **flensje**, een dunne pannenkoek, heeft bijvoorbeeld geen basisvorm 'flens' (het woord 'flens' bestaat wel en betekent 'metalen rand'). In zoete maaltijden kun je een **vanillestokje** gebruiken, maar geen 'vanillestok'. Een **bouillonblokje** gebruik je om snel bouillon te maken maar er bestaat geen 'bouillonblok'.

Een wentelteefje is een snee brood, gebakken in melk met ei.

Op tafel stond een schaaltje met paaseitjes. (= chocolade-eitjes)

Kook de appels en voeg een kaneelstokje toe. (let op: een 'kaneelstok' is een vorm van snoep)

In sommige Aziatische landen eten mensen met stokjes.

Op de ontbijttafel stonden vijf eierdopjes.

Hij houdt van pizza met kappertjes.

Wil je mij het zoutvaatje aangeven?

Als er een kind geboren wordt, eet je vaak beschuit met muisjes. (= gesuikerde anijszaadjes; 'gestampte muisjes' zijn tot poeder gemalen gesuikerde anijszaadjes)

Veel kinderen houden niet van spruitjes.

Het paard eet graag suikerklontjes.

Register

A4'tje, 19
Aagje, 56
aardje, 56
achtervoegsel, 44, 61
-ertje, 46, 47
-etje, 35, 38
-ie, 39, 42
-je, 31, 46
-jes/-tjes/-pjes, 42, 50, 51, 52
-kje, 38
-pje, 37, 38
-tje, 33, 34, 36, 39, 46
afdankertje, 47
afstapje, 12
akkefietje, 30
albumpje, 37
allegaartje, 49
apenstaartje, 25
appeltje, 56
asbestdeeltje, 25
autootje, 35
avontuurtje, 21
baantje, 15
baasje, 21
badje, 39
bakje, 31
bakkie, 39
balletje, 36, 39
banaantje, 33, 39
bankje, 46
beertje, 33
beestje, 14
beetje, 10, 12, 21, 29, 30, 40, 50, 53, 57
belletje, 20, 23
benzinelampje, 26
bestellinkje, 38
betekenissen
1 portie, 18
bescheiden, 16
elegant, 13
fijn, 13
gezellig, 17
harmonieus, 15, 17
ironisch, 15
jong, 11, 12
klein, 11
kleiner, 11
niet dramatisch, 13
onbelangrijk, 15
ontspannen, 15, 17
slecht, 15
specifieker, 19
telbaar, 18, 19
vriendelijk, 16
bezempje, 37
bezittelijk voornaamwoord, 61
biertje, 18
biggetje, 36
bijdehandje, 40
bijvoeglijk naamwoord, 15, 40, 41, 42
bijwoord, 42, 49, 50, 53
blaadje, 32
blauwtje, 28, 41
blijvertje, 47
bloedlichaampje, 25
bloedplaatje, 25
bloemetje, 20, 23, 38
bloempje, 23, 37, 38
bloesje, 13
blondje, 41
blootje, 41, 42
bodempje, 21, 37
Boekje, Groene, 11
bommetje, 36
boompie, 39
boompje, 37, 39
boontje, 56
bouillonblokje, 26, 27
broekje, 13
broodje, 19
bruggetje, 36
buitenbeentje, 49
buitje, 11
bushokje, 25
busje, 22
cadeautje, 34, 35
cakeje, 18
chocolaatje, 18
cijfer, 43
croissantje, 19
daagjes, 32
dagje, 17, 32
dagjesmensen, 55
deeltje, 33
dingetje, 36
ditjes en datjes, 48

doktertje, 23
doordenkertje, 47
Doornroosje, 24
dropje, 18
duimpje, 56
dunnetjes, 52, 53
eendje, 40
eentje, 43, 44
eierdopje, 26
eitje, 56
elastiekje, 19
elfje, 32
elfuurtje, 54
enkeltje, 40
enkelvoud, 31, 32, 61
etentje, 21
eventjes, 50
extraatje, 40
feesie, 39
feestje, 33
fietsje, 12, 32
fietssleuteltje, 11
filmpje, 16, 38
flensje, 26
foefje, 30
foutje, 13
frisjes, 51
gaatje, 32
galgje, 23
gangetje, 56, 57
geeltje, 41
geheimpje, 37
geluidje, 11
getal, 43
gewoontjes, 50
gezinnetje, 16
gietertje, 33
gifje, 19
glaasje, 16, 32
goedje, 15
grasklokje, 28
groentje, 41
haantje-de-voorste, 57
hachje, 30
halfje, 17
halfuurtje, 17
handjeklap, 54, 55
harinkje, 38
hartje, 57
hekje, 22
helmpje, 38
hemdje, 13
herderstasje, 28
hoestje, 33
hondje, 11, 12, 31
hoofdje, 33
hoogstandje, 22
hotelletje, 16
houtje, 19, 58
houtje-touwtje, 57
huisje-boompje-beestje, 58
huisjesmelker, 55
huisjesslak, 55
hutjemutje, 53
huwelijksbootje, 58
ietsepietsje, 29
ietsje, 53
ietsjepietsje, 29
ietsjes, 53
ijsblokje, 10, 27
ijsje, 18
ikje, 48
incidentje, 13
informeel, 19, 24, 29, 39, 42, 44, 46, 50, 53
jeetje, 50
jochie, 39
jongensnamen, 23
jongetje, 33, 34, 39
jonkie, 39
jurkje, 13
kaartje, 20
kalfje, 58
kalmpjes, 50, 52
kaneelstokje, 26, 27
kantje boord, 58
kappertje, 26
karretje, 36
keukentje, 33
kiekje, 30
kijkje, 46
kikkervisje, 29
kilootje, 17
kindertjes, 38, 39
kindjes, 38
kippetje, 36, 38
klavertjevier, 54, 55
klein, 12, 23
Klein Duimpje, 24
kleintje, 40
kleintjes, 58
klontje, 58
kluisje, 20, 21
koekje, 20
koeltjes, 50
koetje, 34
koninkje, 38
koolwitje, 29
koopje, 22
kootje, 25
kopje, 16, 17, 18, 39
krabbetje, 36
krantje, 16
krijtje, 19
kwartiertje, 17
laagje, 31
lachertje, 47
langzaampjes, 52
latertje, 41
leerlingetje, 38
leeuwtje, 11

lepeltje, 33
lidwoord, 31, 61
liedje, 15
liefje, 40
lieveheersbeestje, 28
lieverdje, 15
linkje, 17
loodje, 58
loontje, 56
losjes, 51
luchie, 39
luchtje, 15, 21, 33, 59
machine, 38
madeliefje, 28
mailtje, 17
makkie, 42
mankementje, 13
mannetje, 21
meervoud, 31, 32, 44
meid, 29
meisie, 29, 39
meisje, 10, 28, 29, 39, 41
meisjesnamen, 23
meiske, 29
melkje, 19
minnetjes, 52, 53
moedertje, 23
moetje, 46
monitortje, 34
motortje, 34
mp4'tje, 19
muisjes, 26
muntblaadje, 27
museum, 37
muziekje, 19
nachtkastje, 25
nakie, 42
nakomertje, 47
natje en droogje, 40
neefje, 31
netjes, 42, 50, 51, 59
nieuwtje, 40
nippertje, 30
ogenblikje, 17
omaatje, 35
ommetje, 49
onderonsje, 54
onsje, 17
onzijdig, 61
oogje, 59
oortje, 21, 23
oudje, 40
paadje, 32
paaltje, 59
paaseitje, 26
pakjesavond, 55
pannetje, 36
papiertje, 15, 18
pdf'je, 19
peertje, 21, 22
pietje-precies, 59
piraatje, 23
pistooltje, 23
poesje, 11
poffertje, 27, 30
pondje, 17
pootjebaden, 54, 55
poppetje, 36
potloodje, 9, 11, 31
praatje, 46
prikje, 13, 14, 29
professortje, 34
puntje, 59
raampje, 37
Raponsje, 24
reisje, 15
rekeningetje, 38
relletje, 14
riempje, 37
rietje, 20
roesje, 14
rokje, 13
rolletjes, 59
romannetje, 15
roodborstje, 28
Roodkapje, 24
saampjes, 50, 52
samenstelling, 25, 54
scheepje, 32
schepje, 32
schermpje, 38
schijntje, 29, 30
schooltje, 23
schroefje, 11
scriptje, 33
sensortje, 34
slabbetje, 36
sleetje, 35
Sneeuwwitje, 24
snoepje, 18
soepeltjes, 50
soldaatje, 23
speculaasje, 18
speeltje, 46
spoedje, 14
sprookje, 24, 30
spruitje, 26
stalletje, 21, 23
sterretje, 20
stiftje, 33
stilletjes, 50, 52
stoeltje, 11
stokje, 26, 59
strakjes, 50, 52
streepjescode, 55
stukje, 12
stulpje, 15
suikerklontje, 26
taaltje, 15
tafeltje, 11
tasje, 47
tekeningetje, 36, 38

telefoontje, 20, 23
televisietje, 35
tientje, 43
tikkeltje, 30
tikkertje, 23
toetje, 49
Torentje, 21
touwtje, 11, 23, 33
truitje, 13
tussendoortje, 49
tussenwerpsel, 50
twaalfuurtje, 54
tweedehandsje, 40
tweetjes, 44, 45
uitje, 49
uitspraak, 13, 33, 35, 39
uppie, 44
uurtje, 17
vaartje, 56
vaatje, 32
vadertje, 23
vanillestokje, 26, 27
vergrotende trap, 41, 61
verhaaltje, 23
verstoppertje, 23
viertjes, 45
vieruurtje, 54
vijfhonderdje, 43
vijfje, 43
vijfjes, 45
vijftigje, 43
viooltje, 28
vlaaitje, 35
vliegtuigje, 23
voetballertje, 12
voetje, 32
voorafje, 49
voornaamwoord, 48, 61
voornamen, 23
vraagje, 17
vroegertje, 41
vrouwtje, 21
vuiltje, 19
vuurtje, 23
wagentje, 15
wandelingetje, 16, 36, 38
warmpjes, 52, 53
watertje, 18
waxinelichtje, 25
weekendje, 17
weekje, 17
weetje, 46
weggetje, 36
weggevertje, 47
welletjes, 41
wentelteefje, 26
werkwoord, 10, 31, 46, 47, 61
wiel, 38
wijntje, 18
willetje, 15
winkeltje, 23
winterkoninkje, 28
wissewasje, 30
witjes, 50, 51
wormpje, 38
worstenbroodje, 25
zaadje, 19
zaadjes, 19, 26
zachtjes, 50, 52
zakje, 19
zandoogje, bruin, 29
zeepaardje, 28
zeepbakje, 25
zeepje, 19
zegje, 46
zelfstandig naamwoord, 31, 40, 42, 43, 49, 50, 51, 61
zesje, 43
zeventje, 43
zitje, 46
zoetjes, 52
zonnetje, 9, 16
zoutje, 19
zoutvaatje, 26
zusje, 12
zwakjes, 51

In het Nederlands worden heel veel verkleinwoorden gebruikt. Ze zijn gemakkelijk te herkennen, maar hoe gebruik je ze eigenlijk? Gebruik je ze alleen voor dingen die klein zijn?
Is het ‘zonnetje’ niet even groot als de ‘zon’? Wat is het verschil tussen ‘meisje’ en ‘meid’? Wat zijn een ‘blauwtje’, een ‘groentje’ en een ‘geeltje’? Is ‘netjes’ ook een verkleinwoord? En wat betekent ‘hutjemutje’?

Met behulp van meer dan 400 voorbeelden, voorbeeldzinnen en illustraties biedt dit boek een helder overzicht van de vormen en het gebruik van de Nederlandse verkleinwoorden. Aan het eind van het boek weet u niet alleen welke betekenissen verkleinwoorden kunnen hebben, maar ook hoe je ze vormt, welke woordsoorten allemaal verkleinvormen hebben (meer dan u denkt), en welke woorden u altijd in de verkleinvorm gebruikt.

Dr. Lijntje Pronk geeft al bijna twintig jaar Nederlands aan studenten en expats. Eerder schreef ze onder andere het boek *Speaking Dutch like a Native*.

Over *Speaking Dutch like a Native*:
‘Het boek van Pronk is vandaag meer dan welkom omdat het spreektalig Nederlands aanbiedt waar de anderstalige steevast over struikelt, maar dat jammer genoeg te vaak ontbreekt in reguliere taalcursussen’
— em. prof. dr. Ludo Beheydt in *Neerlandia*

‘Wat je niet in een woordenboek of grammatica kunt vinden staat hier wel in: wanneer gebruik je woorden als ietsje, tig en welles, en combinaties zoals oh ja en nou nou. …Leuk om te lezen, super als naslagwerk.’ — review op bol.com

NT2-Bibliotheek
www.taalbureautxt.nl